

*Mustafa Çolak, ‘Komitenin Rubu Talat Paşa’**

Yücel GÜÇLÜ

Doç. Dr., T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ankara

E-Mail: yucel.guclu@mfa.gov.tr

ORCID ID: 0000-0002-5748-3416

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 21.06.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 25.06.2021

Prof. Dr. Mustafa Çolak, lisans eğitimini Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünde görmüş; aynı üniversitede yüksek lisans ve doktorasını yapmıştır. Doktora eğitimi sırasında Alman Akademik Değişim Servisi (DAAD) bursuyla bu ülkenin arşiv ve kütüphanelerinde çalışmalarda bulunmuştur. “Alman İmparatorluğunun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)” başlıklı doktora tezi Türk Tarih Kurumu tarafından 2006 yılında kitap olarak basılmıştır. Berlin Humboldt ve Berlin Frei Üniversitelerinde doktora sonrası araştırmalarında bulunmuştur. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinde Tarih Bölümü Başkanlığı da yapmış olan Çolak, akademik çalışmalarına 2019 yılından bu yana Samsun Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümünde devam etmektedir. Çolak’ın Kafkasya, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı-Alman ilişkileri üzerine çok sayıda kitap, makale ve bildirisi bulunmaktadır.

Komitenin Rubu Talat Paşa adlı kitap; önsöz, giriş, dokuz bölüm, sonuç, kaynakça, ekler ve dizinden müteşekkildir. Kitapta ayrıca yedi adet fotoğraf da

* Mustafa Çolak, *Komitenin Rubu Talat Paşa*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2. Basım, 2020, 388s.

yer almaktadır. Bölümler sırasıyla şu konuları kapsamaktadır: Komitenin Ruhu: Talat; Çınaraltı'ndan Bab-ı Ali'ye: Dâhiliye Nazırı Talat Bey; Güç ve İktidar: Bab-ı Ali Baskını; Büyük Buhranda Güç Mübadelesi ve Talat Bey; Son Umut: Talat Bey, Paşa ve Sadrazam Oluyor; Amaç Korumak mı, Öldürmek mi? Ermenilerin Tehciri Meselesi ve Talat Paşa; Alman Siyonistleri ve Talat Paşa: Yahudi Devletinin Kuruluş Çalışmaları; Ölüme Yolculuk: İstanbul Boğazından Hardenbergstrasse'ye; Ahde Vefa: Talat Paşa'nın Mezarının Yeniden Düzenlenmesi.

Kitap büyük ölçüde Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts), Federal Arşiv (Bundesarchiv), T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivindeki Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Mütenevvi Kısmı, Dahiliye İradeleri, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım ve Meclis-i Vükela fonları titizlikle taranarak kaleme alınmıştır. Ayrıca, Talat Paşa, Cemal Paşa ve Cavit Bey'in anıları; Alman basını (*Berliner Tageblatt*, *Deutsche Allgemeine Zeitung*, *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* ve *Vossische Zeitung*), Osmanlı ve Türk basını (*Tanin*, *İkdam*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Cumhuriyet*), kitap, makale ve doktora tezi de kullanılmıştır.

Komitenin Ruhu Talat Paşa'nın temel özelliği, konunun Alman ve Osmanlı arşiv belgeleri ve basın kaynaklarının mukayeseli olarak bir arada ele alınıp incelenmesidir. Eseri Talat Paşa'nın biyografisini daha önce yazan Tevfik Çavdar,¹ Hasan Babacan² ve Hans Lukas-Kieser'in³ çalışmalarından farklı kılan bu vasfıdır. Çolak araştırmasında Alman Dışişleri Bakanlığı arşiv belgelerine ağırlık vererek Çavdar, Babacan ve Lukas-Kieser'in eksik taraflarını tamamlamıştır. Metin düzgün ve akıcı bir Türkçe ile sistematik bir tarzda kaleme alınmış olup ifade berraktır. Argümanlar geniş perspektifte maharetle yerli yerine oturmaktadır. 388 sayfa hacmindeki kitapta ad, yer ve tarih hataları asgaridir. Tasvirde ziyade tahlile dayanan çalışmada metinde adı geçen kimseler hakkında kısa biyografik bilgiler sağlanması okuyucunun gelişmeleri daha rahatlıkla kavramasına yardımcı olmaktadır. Yazar, Talat Paşa'nın hayatı ile siyasi faaliyetlerini kronolojik sırayla yansıtmakla yetinmeyip olaylar ve kişiler hakkında yorumlar yapmakta ve gözlem ve yargılarda bulunmaktadır. Literatür karşılaştırılması ve eleştirisi de yapılmaktadır. Okur, Çolak'ın sunduğu bilgilerin

¹ Tevfik Çavdar, *Talat Paşa Bir Örgüt Ustasının Yaşamıyüksü*, İmge Kitabevi, 4. Basım, Ankara, 2001.

² Hasan Babacan, *Mehmet Talat Paşa 1874-1921*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005.

³ Hans Lucas-Kieser, *Talaat Pascha: Father of Modern Turkey, Architect of Genocide*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2018.

eski bilgileri ne ölçü ve boyutta doğruladığını ve reddettiğini anlayabilmektedir. Bu durumda muhteva zenginleşmekte, eser ilgiyle okunmaya değerdir.

Komitenin Rubu Talat Paşa'nın en dikkate şayan bölümlerinden birinin 159 ve 194. sayfalar arasında yer alan “Amaç Korumak mı, Öldürmek mi? Ermenilerin Tehciri Meselesi ve Talat Paşa” olduğu muhakkaktır. Burada Osmanlı ve Alman arşiv belgelerine dayanılarak Talat Paşa'nın Anadolu'daki Ermeni isyanları karşısındaki tutumu ve 27 Mayıs 1915 tarihli Sevk ve İskân Kanunu'nun uygulanmasına dair düşünceleri ustaca açıklanmaktadır. Daha sonra Talat Paşa'nın Ermenilerin tehcir güzergâhlarında can ve mal güvenliklerinin korunması ve işlerinin sağlanması doğrultusunda aldığı bir dizi tedbir doğru şekilde ortaya konmaktadır. Çolak, Talat Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Ermenilerin tehcire tabi tutulmasıyla ilgili herhangi bir niyeti olmadığına işaretle savaş başladıktan ve özellikle Van'ın Nisan 1915'te Ermenilerin iş birliğiyle Rusların eline geçmesini müteakip Ermeni nüfus nakli askerî nedenlerle zorunluluk hali alınca Harbiye Nezaretinin önerisiyle sevk ve iskânı uygun bulunduğunu belirtmektedir. Ancak yazar, Osmanlı Ordusunda görev yapan üst düzey Alman subaylarının askerî gerekçelerle Ermeni tehcirinin gerekliliğini dile getirdikleri keyfiyetine sadece dikkat çekmekle yetinip konuya girmemektedir. Hâlbuki 1914-1917 yıllarında Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Orgeneral Fritz Friedrich Bronsart von Schellendorf, Erzurum'daki Üçüncü Ordu Erkân-ı Harp Reisi Yarbay Felix Guse, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliğinde Şube Müdürü Yarbay Otto von Feldman ve İstanbul'daki Alman Büyükelçiliğindeki Deniz Ataşesi ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın yakın arkadaşı Yarbay Hans von Humann gibi subayların kesinlikle tehcir taraftarı olduğu bilinmektedir. Üstelik Aralık 1913'te İstanbul'a gelen Alman Askerî İslah Heyeti Başkanı ve Birinci Dünya Savaşı'nda sahada ordu komutanlığı üstlenen Orgeneral Liman von Sanders, Talat Paşa'nın katili Soghomon Tehlirian'ın 2-3 Haziran 1921'de Berlin Üçüncü Eyalet Mahkemesindeki duruşması sırasında tehcirin zorunluluk arzettiği hakkında kamu tanıklığında bulunmuştur.⁴

1914-1918'de Osmanlı ordusunda görevli Avusturya-Macaristanlı subayların da tehcir konusunda Alman meslektaşları gibi düşündükleri tahmin edilmektedir. Tehcir fikrinin Almanlardan geldiği ve uygulamanın Türkler tarafından yapıldığı 1915'ten bu yana çeşitli kişilerce telaffuz edilmektedir. Almanya'nın Ermeni tehcirine methaldar olduğuna dair en açık beyan Mardin'de yaklaşık kırk yıl çalışan Amerikan misyoneri Alpheus Andrus'tan

⁴ Yücel Güçlü, *The Holocaust and the Armenian Case in Comparative Perspective*, University Press of America, Lanham, MD, 2012, s.91-92; Isabel Hull, *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*, Cornell University Press, Ithaca, New York and London, 2005, s.274-278.

gelmiştir. Andrus 1917’de *New York Post* Gazetesine yaptığı açıklamada, tehcir “*Almanya’da planlanmış ve Türklerle Alman yetkililerince telkin edilmiştir*” demiştir.⁵

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Ordusunda istihdam edilen Alman ve Avusturya-Macaristanlı subayların 1918’ten sonra yazdıkları anı kitaplarının incelenmesinin ve bu zevatın Alman ve Avusturya-Macaristan Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliklerine gönderdikleri raporların rneklelerinin Freiburg, Koblenz ve Viyana’daki askerî arşivlerde bulunup etrafıca tahlil edilmelerinin Ermeni soykırım iddialarını rrtmeye ve gerçeklerin savunulmasını gclendirmeye yönelik bir adım olacağı mtala edilmiştir.

Komitenin Rubu Talat Paşa’sının yayınlanması yerinde ve isabetli olmuştur. Yazar, bugüne kadar az veya yanlış kullanılmış Alman arşiv malzemesini ehil bir yaklaşımla işlemiştir. Eserin vcudaya getirilmesinde hiç şüphesiz olak’ın Alman ve Osmanlı arşiv uzmanlığının önemli rolü olmuştur. Bu çalışmayla üzerinde yüzyıldır hararetili tartışmaların yapılageldiği Talat Paşa’sının kişilik ve icraatının bilinmeyen birçok yönleri hakkındaki sorulara cevap bulabilmek ve Türk yakın tarihinde çarpıtılan bazı gerçekleri doğru veçheleriyle ortaya çıkarabilmek kolaylaşacaktır.

⁵ Yücel Güçlü, *Historical Archives and the Historians’ Commission to Investigate the Armenian Events of 1915*, University Press of America, Lanham, MD, 2015, s.191.